

spår efter sig, något som författarna drar nytta av. Det är i vilket fall som helst onekligen en fängslande representant för familjen. Uppenbarligen var han ett PR-gen som via tidens media förstod att marknadsföra de verksamheter han ägnade sig åt. Han gifte in sig i familjen Magito och bosatte sig i Stockholm. Bostaden på Lilla Glasbruksgatan utgjorde en viktig replipunkt. Alexander reste med cirkusar, med pudeldressören Roettger och dennes hund Gusta, med konst- och vaxkabinett och så småningom med ett menageri befolkat med en mängd exotiska djur, övertagna från ingen mindre än Didier Gautier, som hade avlidit i Gävle 1872. Från Cirkus Barnum inköptes bl.a. den musikaliska elefanten Schemir, som kom att bli ett viktigt affischnamn, bokstavligt talat. I övrigt kunde publiken få se lejon, jaguar, tiger, isbjörn, tvättbjörn, olika slags krokodiler, lamadjur, piggsvin, mandriller och andra apor; vidare gnuer, dresserade vargar, ormar och ulmerdoggar. Menageriet turnerade i Sverige och Finland, även i Ryssland. Sonen Gustav tog över några år, men han dog ung.

Boken omfattar över 500 sidor, med faktsäckade och härligt illustrerade sidor rörande en cirkus- och resandefamiljs öden fram till våra dagar. Många namn svishar förbi, men en gedigen släktutredning i slutet gör att man kan orientera sig. Det är ett gott stycke socialhistoria i ordets bästa mening, där samhällsförändringar speglas ur en släkts perspektiv. Så här kan kulturhistoria tecknas med alla dess enskildheter, förvecklingar, teknikaliteter och trivialiteter. Vi får lära känna ett Nöjessverige på ett sätt vi aldrig tidigare fått göra: akrobater, artister, cirkusverksamhet, marknadsgyckel, menagerier, ridkonst, trollerikonstnärer, allt det som lockat hårt arbetande människor under 1800- och det tidiga 1900-talet till förströelse, i en tid när kompensatoriska och avkopplande verksamheter fick sökas i närheten. Då kom de resande med muntrationer som kunde skänka lite fest och glans i tillvaron. Visst var de välkomna.

De tre författarna – amatörer i ordets bästa bemärkelse – är ättlingar till dessa tidiga artister som förgyllde många människors vardag. Teatret har gått mycket grundligt till väga. De har

trängt in i cirkusfamiljernas tillvaro och belyst alla tänkbara aspekter. Det är en imponerande mängd litteratur och källor som undersökts på ett sätt som den akademiska forskaren sällan mäktar med numera. Stort som smått har letats upp. Tidningar, affischer, broschyrer, familjetraditioner, folkminnesuppteckningar, församlingsböcker, pamfletter, passhandlingar etc. har lämnat pusselbitar som fogats till denna helhet. Man kan inte vara annat än djupt imponerad! En fantastisk bok – mycket intressanta illustrationer på köpet – som läsaren har anledning att fördjupa sig i och återkomma till ofta. Det är också förebildligt att Bohusläns museum ger ut en bok av detta format, något som förstås ett kommersiellt förlag aldrig skulle våga sig på. Det är bara tacka och ta emot.

Ingvar Svanberg, Uppsala

Christer Ericsson: *Bandybaronen i folkhemmet – familjen De Geer, bruket och folket*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2013. 266 s., ill. ISBN 978-91-7331-559-3.

Lesjöfors är en mindre ort i Värmland som i likhet med många andra småorter i Sverige delar ett förflutet industriellt beroende. Till följd av den senare tidens förändrade villkor för industrin förtlever flera av dessa numera postindustriella samhällen under ansträngda och stundom osäkra förhållanden.

Annat var det kring mitten av 1900-talet, då de lokala industriverksamheterna bidrog till hela samhällens blomstring. Särskilt utmärkte sig Lesjöfors, som kom att åtnjuta nationell berömmelse för inte enbart sitt framgångsrika bruk utan även för sitt likaledes framgångsrika bandylag. Bruket och bandylaget uppmärksammades för storskalig industriell produktion respektive återkommande segrar på idrottsarenorna och därtill som uttryck för ett väl organiserat och fungerande lokalsamhälle. Det föranledde ett politiskt erkännande i folkhemmets Sverige av Lesjöfors som mönstersamhälle.

En viktig faktor bakom bruket, bandylagets

och samhällets berömmelse utgjorde disponenterna på bruket, tillika beskyddarna av bandylaget, nämligen medlemmar ur den friherrliga familjen De Geer. I likhet med disponenter på andra bruksorter sträckte sig deras inflytande bortom bruket och omfattade samhället i sin helhet. Ett dylikt inflytande behövde inte enkom vara till nytta för bruk eller till glädje för samhällsinvånarna, men för Lesjöfors bruk och invånarens vidkommande tycks disponenterna De Geer vid rodret ha utgjort något av en lyckoträff. Tre generationer De Geer kom att leda såväl bruk som samhälle, inbegripet det lokala bandylaget, genom med- och motgångar, med ömsom överensstämmande, ömsom avvikande visioner, men med en grundmurad känsla för bruket och i förlängningen samhällets bästa ända fram till 1970-talets omfattande konjunkturkris och dess efterverkningar.

Denna mångfacetterade berättelse återges i historikern Christer Ericssons bok *Bandybaronen i folkhemmet – familjen De Geer, bruket och folket*. Som framgår av bokens titel är det alltså disponenterna De Geers förhållningssätt till och agerande gentemot Lesjöfors bruk och samhälle som står i fokus. Det hela avspeglar sig vidare i bokens utformning som närmast kan beskrivas som populärvetenskapligt biografisk, om än bottnande i gängse vetenskaplig, källkritisk analys. Källorna, som – troligtvis som en effekt av det populärvetenskapliga upplägget – inte presenteras förrän i bokens käll- och litteraturförteckning utgörs i det här fallet av i huvudsak arkivalier. Det handlar om bevarad brevkorrespondens till och från disponenterna De Geer, protokoll från olika lokala föreningar i Lesjöfors samt tidningsartiklar. Utöver detta insamlade och bearbetade arkivmaterial har författaren även utfört intervjuer med ett par fortlevande medlemmar av disponentfamiljen De Geer, däribland den sista generationens bruksledare. Materialkombinationen har gjort det möjligt för Ericsson att dels ringa in det skiftande rumsliga, politiska och sociala sammanhang som disponenterna De Geer verkat i, dels synliggöra personliga motiv bakom deras ageranden.

Boken är kronologiskt upplagd enligt följande:

de: i första kapitlet leds vi rakt in i händelseförloppet som föregick och bidrog till Lesjöfors framgångssaga, nämligen den 33-årige Gerard De Geers ankomst till Lesjöfors vid 1920-talets början för en anställning som ingenjör inom bruket. Framför den nyblivne ingenjören – och läsarens – ögon avtecknar sig ett bruk i kris till följd av disponenters vanvård och en serie dråpslag som drabbat järnindustrin i följderna av ett nyligen avslutat världskrig. Brukskrisen har, visar det sig, även drabbat samhället och resulterat i stor arbetslöshet samt återkommande och stundom våldsamma protester bland nödställda arbetarfamiljer. De Geer identifierar inte enbart brister i Lesjöfors bruk och samhälle utan även möjliga lösningar för att åtgärda dessa: bruket är trots allt skuldfritt och äger värdefull skogsmark, vilket tillåter ekonomisk återhämtning; arbetarna är uppgivna, men för den delen inte omedgörliga inför utsikten om drågliga arbets- och livsvillkor. Mötena med ett eftersatt bruk och samhälle med förbisedd potential berör De Geer djupt. Han beslutar sig för att köpa bruket för att härigenom få både industriverksamheten och samhället på fötter igen.

Här pausar Ericsson tillfälligt händelseförloppet på Lesjöfors för att leverera en intressant förklaringsmodell till De Geers personliga agerande av entreprenörskap i kombination med socialt engagemang. Läsaren får bekanta sig med en minst sagt komplex karaktär som på samma gång är ett barn av sin klass och sin tid; sprungen ur ett konservativt adelskap men också involverad i de demokratiseringsprocesser som låg i tiden. Komplexiteten framträder vidare i De Geers vitt skilda intressen och erfarenheter som författare av historiska arbeten och memoarer samt (social)liberal politiker, parallellt med hans funktion som disponent på Lesjöfors bruk. Det blir tydligt för läsaren att vi har att göra med en människa, tillika företagsledare, som befinner sig i skarven mellan det förmoderna och det moderna samhället; med en fot vilande i det förflutna och en fot på väg mot framtiden.

De tre följande kapitlen ägnas åt att synliggöra olika uttryck för ovannämnda komplexitet hos den förste disponenten De Geer på Lesjö-

fors i hans skilda roller som bruksledare, samhällsbyggare och bandsponsor. Fram växer bilden av en på samma gång beslutsam och flexibel företagsledare som genom envishet och retorisk skicklighet i förhandlingar med statsmakten och den lokala fackföreningen lyckas utverka statligt bidrag för återuppbyggandet av bruket samt få en samlad arbetskraft att sluta upp bakom hans ”produktivitetsfrämjande företagspolitik”. Härigenom lyckas Gerard De Geer skapa en god grund för den fortsatta driften av Lesjöfors bruk. För att försäkra sig om en fortsatt bra relation med brukets arbetare ansluter sig Gerard De Geer delvis till traditionella bruksdisponenters patron-klientsystem, som enkelt uttryckt handlat om att bruksledningen i utbyte mot lojal och effektiv arbetskraft erbjudit olika typer av förmåner för en drägligare tillvaro. I Gerard De Geers fall innebar det bl.a. att erbjuda arbetarna och deras familjer en god bostadsstandard, ekonomiska bidrag och upplåtande av mark för olika typer av fritidsaktiviteter, men även mer kapital att röra sig med i form av höjda löner och rätt till 14 dagars betald semester. För denna moderna företagsledare klingar alltså företrädarnas begränsningar i att framför allt tillhandahålla naturaförmåner illa. Inte heller är han någon ivrare av en traditionell söndra och härska-teknik utan föredrar istället tydlighet och genomskinlighet genom att förhandla med arbetarna i samlad representation, via facket.

Bakom Gerard De Geers förhållningssätt till sin arbetskraft ligger, betonar Ericsson, en uttalad didaktisk och undervisande ambition att bygga ett starkt lokalt samarbete mellan arbetsgivare och arbetare. En dylik ambition tangerar det nationella moderna projektets fokus på utbildning som förutsättning till utveckling och denna ambition realiseras inte minst av författaren Gerard De Geer genom återkommande debattinlägg i nationella och lokala tidningar, däribland brukets nyhetsblad. Här argumenterade han framgångsrikt för sina visioner och om hur ett modernt bruk och samhälle bör och ska organiseras. Samtidigt passar han på att leverera sina planer för ett lokalt välfärdssamhälles fysiska omgestaltning till invånarnas nytta och nöje, såsom uppförandet av fler och bättre rustade skol-

byggnader och idrottsplatser. Ett återkommande tema i Gerard De Geers inlägg i media blir just idrottens förutsättning att dels skapa samhörighet på arbetsgolvet, dels stärka den lokala tillhörigheten. För den visionäre disponenten framstår särskilt lagsporten bandy som idealisk för att skapa social förtätning och lokal förankring samt i förlängningen kunna definiera ”Lesjöforsandan”. Av den anledningen iklär han sig villigt rollen som ekonomisk och symbolisk beskyddare av ett lokalt bandylag, vilket – skulle det snart visa sig – kommer att bidra till stärkt lokal samhörighet och tillhörighet ytterligare genom återkommande nationella segrar som placerar Lesjöfors på idrottskartan.

I kapitlen 5, 6 och 7 avtecknar sig först de positiva effekterna av Gerard De Geers visioner och ambitioner för Lesjöfors, i form av eskalerande framgångar för både bruk och samhälle (inklusive det lokala bandylaget) på 1950- och 60-talen. Under dessa decennier är det visserligen sonen, Lars De Geer, som tagit över rodret. Denne fortsätter dock gå i faderns fotspår och försöker därtill bredda dessa fotspår i sin kombinerande roll som samhällsreformator och företagare. En ökad efterkrigsproduktion på bruket leder till ökat behov av arbetskraft som i stor ström börjar anlända till Lesjöfors. De nyrekryterade huseras inledningsvis i bruksägda bostäder, vilka så småningom tillåts omformas till bostadsrätter för ett ökat boendeinflytande. I brukets regi inrättas vidare en yrkesskola för utbildning av nya tjänstemän, vilket inte enbart säkrar tillgången på specialutbildad arbetskraft för bruket utan därtill möjliggör klassresor bland arbetarbefolkningen. Det lokala bandylaget uppbär alltså ekonomiskt bidrag från disponenten, men uppmanas nu även att efter eget huvud söka andra sponsorer och vägar för att säkra sin överlevnad. Samtliga initiativ minner alltså å ena sidan om en fortsatt reformanda hos den nya bruksledningen samtidigt som de – understryker Ericsson – å andra sidan skvallrar om en ny ledarroll, vilken i enlighet med tidens marknadsekonomiska principer fokuserar på att tillhandahålla hjälp till självhjälp.

För Lars De Geer tycks det senare desto mer angeläget som han börjar ana hotfulla moln i

horisonten bortom brukets ännu kraftigt bolmande skorstenar. Det visar sig att farhågorna strax ska komma att besannas; en omfattande internationell konjunkturkris på 1970-talet drabbar industrin och får allvarliga effekter för flertalet mindre orter som är beroende av industriell verksamhet, däribland Lesjöfors. För att rädda det som räddas kan av Lesjöfors bruk och samhälle fattar Lars De Geer det drastiska beslutet att avyttra en del av verksamheten till hugade utländska spekulanter. Detta får till följd att familjens faktiska men också symboliska ställning i bruk och samhälle successivt avtar, vilket inte minst blir tydligt när fackanslutna arbetare aktivt börjar motverka disponenten och härigenom bryter det hävdvunna lokala samförståndet mellan brukets ledning och anställda.

När vi i bokens sista kapitel (8) får stifta bekantskap med den tredje disponentgenerationen De Geer på Lesjöfors bruk, Gerard jr, är vi framme i 1980- och 90-talens Lesjöfors. Nu möter vi ett kraftigt marginaliserat bruk i ett kraftigt marginaliserat samhälle som med svårighet minner om det progressiva samhälle som en gång varit; en plats som tycks ha förlorat förmågan att besvärja både sin samtid och framtid. Och vidare, en bruksledning som ersatt sin förlutna roll som samhällsskapare med en ny roll som samhällsbevarande, genom att envist och mot alla odds fortsätta driften av ett bruk i Lesjöfors. Inte heller det lokala bandylaget är befriat från motgångar på senare tid, när de fallit ner från division I till division II. Därmed tycks även den lokala samhörigheten och tillhörigheten möta en osäker framtid i det post-industriella Lesjöfors.

Christer Ericssons bok ger oss värdefulla inblickar i den betydelsen som mindre industrier som Lesjöfors spelat i framväxten av det moderna Sverige. Genom att utgå ifrån ett mikrohistoriskt perspektiv, med fokus på disponenterna De Geers varanden och göranden i lokalsamhället Lesjöfors, påminns vi vidare om hur enskilda individer på ett eller annat sätt kommit att bidra till dessa platsers utformning. Just denna aspekt hade dock boken tjänat på att problematisera något ytterligare, då disponenterna De Geers planer och beslut för bruk och

lokalsamhälle ofta kommit att framställas som utformade efter deras eget huvud, okomplicerat och smidigt genomförda. I synnerhet gäller det för den förste disponenten De Geers avsikter och avgöranden. Som läsare blir man genast nyfiken på eventuella osynliga medverkare, på inre och yttre konflikter samt förhandlingar som kan tänkas ha föregått och påverkat disponenternas lokala förhållningssätt och ageranden? Här vore det även intressant med fler komplexa karaktärsbeskrivningar (likt den som levererats av Gerard De Geer) som möjlig och tacksam förklaringsmodell för de olika disponenternas skiftande planer och beslut gentemot bruk och lokalsamhälle. Invändningarna till trots lyckas författaren väl med sin ambition – att förmedla ett viktigt stycke svensk industrihistoria!

Paul Agnidakis, Uppsala

Karina Ericsson Wärn: *Banbrytande mode. Från korsett och kuvertväska till kortkort*. Atlantis förlag, Stockholm 2014. 184 s., ill. ISBN 978-91-7353-661-5.

Att ge ut böcker på temat mode och trender har blivit allt vanligare under senare år. Men det handlar inte längre bara om att ge goda råd och passande stiltips. Att bevaka sin position inom modevärlden innebär också konsten att kunna skriva böcker. En sådan konst behärskar Karina Ericsson Wärn, som gett ut flera böcker i ämnet. En av de senaste är den lilla vita boken med hårda pärmar och titel i guldkrift: *Banbrytande mode. Från korsett och kuvertväska till kortkort*.

Karina Ericsson skriver inte bara böcker. Hon driver även ett nätmagasin tillsammans med designern Camilla Thulin under rubriker *Oss grantanter emellan*. Och tillsammans med nämnda designer verkar dessa två damer vara orubbat tongivande vad gäller delar av det svenska modesamtalet. Man kan nog påstå att Karina Ericsson Wärn representerar det mogna och kvalitetssäkrade modet. Men sådant kan ju, i enlighet med modets svängningar, plötsligt te